

**A' NAGY
CANCELLARIUS'
K É P E,**

melyet
**RÓMAI SZ: BÍRODALOMBÉLI
GRÓF SZÉKI**

TELEKI SÁMUEL

ÚR Ő EXCELLENTIÁJÁNAK,

**A' Császári Királyi Ap. Felség' Arany-Kulcsos
Hívének, Sz. István Apostoli Király' jeles
Rende' nagy Keresztes Vitézének, belső Sta-
tus titkos Tanácsosnak, az Erdélyi N. Feje-
delemség' Udvari Cancellariussának, és
Nemes Bihar Vármegye' Fő-Ispánnának**

ÉLETE' LEÍRÁSÁBAN;

**Az Erdélyi Evang. Reformatum Méltóságos
Fő-Consistorium' rendelkezéséből**

**a' Kolo'svári Ev. Reformatum Nagy Templomban
az 1822-dik Esztendőben, November' 17-kén**

EGY HALOTTI BESZÉDBEN

előadott

M É H E S S Á M U E L,

**Philosophia' Doctora, és a' Kolo'svári Ev.
Reformatum Collegiumban a' Physicának
és Mathesisnek rendes Tanítója;**

Síralmas Esztendő! kiapadhatatlan forrása le-
vél te kedves hazánk' keservének. — Kibocsátá
a' Mindenható a' halálnak forgó szelét, 's ki-
dőjté hazánknak két erőss régi tisztelt Oszlo-
pít. — Részt-vétellel ugyan, de csendesen szem-
lélők keleten, nyugoton, és délen a' hánykó-
dó indulatokat, a' forrásban lévő elméket, 's
abból következő vér-patakokat, számtalan sze-
rencsétlenségek' árjait. — Ímé! Megjelenék a'
halál a' maga thronussában, 's egymás után ki-
vágá polgári-alkotásunk' két hív Ör-állóit,
hazánknak a' gyakran fenyegető zivatarok ellen
óltalmazó Bástyáit. — Mint egy sebess vil-
lám, mely a' hánykódó tengereken evedző ha-
jónak kormányát, és mágnes-tőjét egyszerre
semmivé teszi. — Még nedvesek valának a' sze-
mek, hazánk' egyik szeretett Feje' elhunytán
hullatott könnyecseppektől — midőn tetszett az
Isteni bölcs végzésnek annak másik világító
napját-is kióltani. Alig szedettenek-le ezen
szent helyről a' gyászos fátyolok, midőn ujja-

ra megjelenénk, hogy utolsó halotti tiszteletet
 tégyünk a' Státus' igaz nagy Emberének,
 R. Sz. Birodalombéli Gróf Székely TELEKI
 SÁMUELnek, a' Császári Királyi Apostoli
 Felség' Arany-Kulcsos Hívének, Sz. István
 Ap. Király' jeles Rende' nagy keresztes Vi-
 tézének, belső Status titkos Tanácsosnak,
 ezen Erdélyi N. Fejedelemség' Udvari Can-
 cellariusának, Nemes Bihar-Vármegye' Fő-
 Ispánnyanak. Éppen ma 83 esztendeje, mi-
 kor tetszett a' Mindenhatónak a' maga jó ked-
 vében ötletet, mint egy jóltévő Napot hazánk'
 egére kibocsátani, hogy lenne több, mint egy
 Millio lelkek' boldogságának, ezen haza' pol-
 gári alkotásának az Uralkodó Felségnél Ör-
 állója, a' Vallásnak gyámola, a' tudomá-
 nyok' egének első rangú csillaga. — Ma te-
 hát az ő születése' napján kelletik el-
 hunytát síratnunk! Születés, és Halál! Bölcső
 és Koporsó! két oly ellenkezőnek tetsző, de
 oly atyafias képzetek: — a' születéssel keskeny
 határok közé szorított életet nyerünk e' nyom-
 moruságok' lakhelyén — a' halállal örök-életet
 az örök dicsőségben. — A' Nap elhúnyik előt-
 tünk, de akkor-is fénylik az a' más fél világ-
 nak, Az élet csak egy árnyéknak álma. — A-
 zon titkos szövétnek, melyet születésünkkel nye-
 rünk, mely e' testi boritékon, mint valami fel-

legén keresztül csak homályosan sugároz, levetkezi a' halállal a' béborító sárt, 's visszater a' maga világosságába, az örök-világosság-hoz, melynek szikrája volt. — Szenteljünk azért Sz: Halgatóim! a' halálnak, és életnek Gyász, és Öröm-Innepet, az elhunyt, de dicsőült nagy léleknek ezen újjá születése' napján. — Éppen most két Századja, hogy a' dicsőült nagy Fejedelem *Bethlen Gábor* ezen Templomot, a' mellette lévő Collegium' helyével együtt hitünk' sorsossinak ajándékozta, 's most, midőn ennek második Százados Innepét elérvén, a' boldogult nagy Férjfiúnak a' háladatosság' kötelességét megtéesszük, egy úttal egy oly nagy Férjfiúnak emlékezetére szenteljünk Innepet, kinél azon két Századok ős Státusunkra nézve nagyobb nem született. — A' halotti beszédeknek kettős céljuk vagyon, a' meghóltak emlékezete, 's az élőknek tanúsága. Mind a' két tekintetre nézve eltávozván azon szokott módtól, mely szerént az ilyen alkalmatossággal valamely igazság az ékes-szóllásnak mesterségével kifejtetik, és az a' meghóltra alkalmaztattatik; én magát a' dicsőült nagy Férjfit kívánom előtökbe terjeszteni, kinek életében oly bővséggel, és harmóniában vagynak a' nagy Embert díszesítő virtusok, hogy ezek mint a' tündöklő Napnak

sugári, egyfelől 'illő fényt vetnek a' boldogult' dicső emlékezetére, másfelől meleget ébresztenek a' hátra-maradtaknak szívekben ezen nagy példa' követésére. —

Azért-is beszédemnek 1° Részében előtökbe kívánom állítani a' boldogultat származásától-fogva haláláig, a' másodikban pedig az ő életében elszórt sugárokból a' ritka nagy Státus' emberét egy tükörben össze-szedni kívánom, hogy egyfelől őtet abban megismervén tisztelhessek, másfelől az ő nagy példájának követésére buzdíttattassatok. —

De itten látom ki-ki közülletek azon ellenvetést teszi, ki az a' mérész, ki ezen remeket kívánja festeni? — Egy mázoló, ki midőn ecsetjét életében legelőször kezében vészi, már a' Ráfael' remekjét kívánja majmolni. — Nem is ok nélkül; mert magam-is vakmerőségnek tartom, hogy egy olyan gyakorlatlan Orator, ki ezen sz. Székből soha se beszélt, 's nem is gondolta, hogy valaha beszélhessen, először-is egy ily' Századok' Embere felett, ily' fényes Gyülekezet' közepette mérészel szólni, annyival inkább, midőn készüléte csak egy néhány napok engedőtenek. — Nem-is mértem volna Sz: H:! ezen nagy munkához fogni, ne hogy midőn tiszteletet kívánok tenni — a' dicsőültnek képét bépíszkoljam. *Nagy Sándor*

csak *Apellessel* kívánta magát lefostettetni, így a' mi nagy Cancellariusunk' utolsó tiszteletére egy már több ízben kedvességet nyert tudós Orator rendeltetett, de a' kit győzhetetlen akadályok ezen sz. kötelességtől eltartóztatván, nékem tétetett ez felső parancsolatból kötelességemmé. A' tárgynak méltósága pótolja ki gyengeségemet. —

Te pedig dicsőült lélek végy engem' környül ez órában, nagyságod adjon erőt beszédemnek, szálljál-bé nagy érdemű halgatóim' szíveikbe, hogy így azokat becses emlékezeted felmelegítvén, tisztelt Nagyságod felejtesse-el az előadó' hijánosságát!

Beszédem' I^ő Részében a' mi kegyelmes nagy Grófunk' élete' főbb vonásait az idő' rendi szerént elő-kivánván adni, lássuk röviden ötét, *eredetében, kifejlődésében, hivatali munkádsságában, és halálában.*

A' mi eredetét illeti, szármozását vette mind régiségére, mind elhunyt Elei' dicsőségére nézve, egyikéből a' két Magyar haza' legfényesebb Familiái közzül. — A' fényes szármozást belső érdem nélkül úgy nézem én ugyan, mint a' szép testet aztat nemesítő lélek nélkül; de ellenben valamint a' szép lé-

lek egy szép testben nagyobb tökéletesség, így a' fényes születés-is neveli az érdem' becsét. — Nézzük bár a' természetet akár az állatok', akár a' növények' országában; a' vad állat, és plánta csak húzomos időre, és emberi dajkálkodással nemesedik, a' nemes fa pedig nemes gyümölcsöket terem. — Így lehetnek ugyan elfajulások, de többnyire a' nemes vérből nemesek születnek. — Továbbá valamint a' szép test a' nemes lélek eránt figyelmetesebbé téssen, könnyebbiti annak az emberekre való munkásságát, így a' fényes származás tekintet ad a' hivatalnak, 's nagyobb befolyást a' köz-bíldogság' elő-segállítására. Nagy ösztön végre a' fényes származás az *Élők'* dicsőssége az ifjú elmébe a' virtusra, a' nagygyá lételre. — Dicső különösen fényes származása tiszteletünk' tárgyának a' nagy Gróf TELEKI SÁMUEL-nek, ámbár diszeskedett ezen Familia sok nagy Férjfiakkal mind a' hadi-rendbe, mind a' kormány mellett, csak-ugyan több, mint 5 Századok alatt élt Eleinek első rangú csillaga. —

A' Teleki Familia legelőbb a' *Metse-vitsi Gardzda* név alatt virágzott Nemes Magyar Országban, mely jó idején két nagy hatalmas a' *Gardzda*, és *Szilágyi* ágokat bontatotta, mind két Ág megtartván a' Vad-

Kecske Familiai czímert. — Elmellőzven ezen Familiákban díszeskedett hérosokat, csak a' *Szilágyi László*' két gyermekeit említem, *Szilágyi Mihályt*, Erdélyi Vajdát, Mátyás Király alatt Gubernátort, és *Szilágyi Er'sébethet*, a' nagy Húnnyadi János' Feleségét, és Mátyás Király' Annyát, kiket a' hazai historia eléggé eszméretesekké tett. — A' *Gardasda* Nemzettség 1414^{ben} megszerezvén a' *Zádórhídi*, *Széki*, és *Teleki* Jóságokat, ezen Jóságokról kezdettek neveztetni. A' *Teleki*, és *Széki* birtokok idővel egyesítettvén, *Széki Telekiek*nek hívattattanak. Kik között *Teleki Mihály*, Báthori 'Sigmond', és Bocskai István' Fejedelmi Udvaraikban Testőrző Kapitány az, a' kit Erdélyben a' 'Telekiek' sorában elsőnek tehetünk, kinek Unokája volt a' nagy *Teleki Mihály*, kinek egyéb érdemeit elmellőzven csak azt említem, hogy midőn Erdélynek a' Török-járom, és a' Felsőleges Austriai Ház' őltalma között kelle választani, az utolsót eszközölte, de úgy, hogy a' három egyesült nemzetek, és négy bé-vett Vallások egyenlő szabadságaikat, a' haza polgári alkotása' főbb fundamentomát megtartották. — Dicsőült Gróf! ha vissza-mégyünk az idők' mostoha fergetegein, be sokat köszönhet belső csendességünk politikai méjj belátásodnak. Ez a' nagy

Teleki Mihály volt, a' ki előbb a' Római Sz. Birodalombéli Grófi titulust nyerte. Ezen nagy *Teleki Mihálynak* 13 gyermekei közül a' 12dik volt *Teleki Sándor*, Kormányszéki Tanácsos, kitől származtanak a' fényesen virágzó *Teleki Familiának* közelebbről élt sok nevezetes Férjfiak, a' *Teleki Jó'sefek*, *Ádámok*, *Lászlók*, 's több a' Haza' szolgálatjában magokat megkülömböztetett férjfiak, de ezeket a' rövidségnek okáért elmellőzván, ezen *Teleki Sándor'* hatodik, és legkisebb Gyermeke *Petti Nagy 'Su'sánn* dtól, mostani tiszteletünk' tárgya a' nagy Gróf TELEKI SÁMUEL, a' nagy *Teleki Mihály'* Upokája. —

Ezen fényes Nemzetségből származott csemete a' maga kifejtődésében-is ritka példáját mutatta önnön erejének. — Mint legkisebb gyermek részszerént Szüléinek már elgyengült állapotjuk, részszerént az Édes Attyának egy lóról való leesséssel fején kapott ütésből eredett gyengesége nem engedték, hogy a' ritka talentumokkal született fiú' nevelésére illő figyelem fordíttassék, ezért-is mintegy 16 esztendő's korában árván maradván addig mind otthon neveltetett, és majd semmire sem taníttatott volt. Ekkor a' felserdült Ifiú eszmélkedni kezd, körül-nezi magát, 's elijjed mely meszsze légyen elrendeltetése' ozéjától. Ezen serkendező tüzet

éleszti benne Gróf *Tholdalagi László*, 's határozóan serkenti maga kimivelésére. — Áldott emlékezetű Grófnak boldogult lelke! vedd-el a' haza' háládatos köszönetét, hogy ezen nagyra született lélek' kifejtődésében ily' buzgó részt vettél. — Ez után az ifjú Gróf az érdemekkel koszoruzott néhai N. Enyedi Tudós Professor *Kováts József*ben magának lelki kimivelésére egy hasznos útműtató vezért szemlélvén — ki sokaknak ellenzések mellett-is keresztül törvén az akadályokon, született nyelvéen kívül egyet sem tudván, 19 esztendőskorában az 1759^{dik} esztendőben Felséges Mária Thérésia Császárnétól nyert kegyelmes engedelemmel a' néhai Korona-örző Gróf *Teleki József*, K. Biztos Gróf *Teleki Ádám*' társaságokban elébb-is a' Helvétziai akkor virágzó Tudós *Báse*li Universitásra útoz, 's ottan a' Deák, Német, és Francia nyelveknek tanulókat a' Grammaticán kezdvén, nem csak hogy két esztendők' lefolyta alatt ezen nyelveken mint született nyelvéen olvas, és ír, de ezen kívül a' Mathesisben, Természeti tudományokban, Historiában, a' Törvényeket, és Vallást tárgyazó tudományokban igen szép előmenetelt tett. Társalkodott a' nagy *Iseliussal*, a' *Mathesis*' tündöklő csillagival *Bernulliákkal*, és *Beekkel*, kik mint tulajdon fiakat atyai

szeretettel szerették. — Hazámnak nagy reménységű Fiai! bámuljátok, és kövessétek ebben a' nagy TELEKI SAMUELT, a' kik formálatastokban még hijjánosságot éreznétek, ne csüggedjetekek-el, buzdítson, és bátoritson titeket ezen nagy Férjfiúnak példája. — Nem elégedvén-meg a' nagyra született Ifiú a' Helvétziában gyűjtött kincsekkel, Hollándiába mégyen, 's az akkor nevezetes *Trajectumi* Universitáson folytatja tanulását, az akkor ottan nagy hírű, 's ily' tanítványhoz méltó tudós Professorokat, Wesselinget, Saxot, és Hahnt halgatta, 's véllek szoros barátsági egyben-kötetésben élt. A' Tudós Wesseling' javasolására *Janus Pannonius'* poétai munkáit, melyek a' többszöri kiadások által hibákkal telyesek voltanak, nagy költséggel minden-felől egyben-gyűjtött 13 különböző kiadásokból, és egy kéz-írásból megjobbitotta, 's több, mint 70 addig világot nem látott Epigrammákkal gazdagította. Bajos megítélni, hogy ezen tudós Tanítók tartozzanak-é több háládatossággal Tanítvánnyoknak, vagy a' Tanítvány Tanítóinak, az köszönhetete ezeknek a' töllek vett tudományokat, ezek pedig azon nagy dicsősséget, hogy ily' nagy Férjfiú', kimivelésében eszközök lehettek. — Hollándiában mulatása alatt már annyira nevededett a' nagy reménységű

Ifiúnak a' tudományok aránt való szeretete, hogy itten vetette-meg fundamentomát a' későbbre nagyra nevedett, és köz-jóra szentelt drága könyv-tárának.

Hollandiából Pári'sba utazván, itten magát a' Mathesisben, 's nevezetesen az Astronomiában tökéletesítette; az abban halhatatlan nevet nyert *Clairott*, *Condamine*, és *Laelande* útmutatásokkal. A' Pári'si Könyv-tárokat szorgalmatosan használta. XVI^{dik} Lajosnak akkori Cs. Kir. Követ, későbbre nagy Minister *Kaunitz*tól bémutatattott, 's ennek szeretetét annyira megnyerte, hogy Felséges Udvarának különösen ajánlotta. — Tudományos útjában gyűjtött gazdag kincsekkel megterhelve haza indulván, Bécsbe megállapodott, ottan Gróf *Teleki Jó'sef*, és *Adám* úti-társaival Felséges Mária Thérésianak bémutatattván, megkülönböztetett kegyességgel fogadtattak. — A' méjj belátásu Császárné egyszerre ki-látta a' nagy reménységű 3. Ifiakban az Uralkodó Széknek, és hazának három emelkedő oszlopit, 's különös audentiára parancsolá őket.

Ekkor történt, hogy a' Thorda-Vármegei Fő-Ispányságra a' Kir. Gubernium a' szokott Candidatiot felküldvén, az első helyen néhai *Tabulæ Præses*, és tudományok' barátja Gróf *Bethlen Pál*, a' második helyen az Ifiú

Gróf TELEKI SÁMUEL ajánltattanak. A' modestus Ifiú Gróf semmi kegyelmet sem kér Császárnéjától, erre a' Császárné maga önkéntesen megszólítja, hogy a' Thorda-Vármegyei Fő-Ispányságra candidaltatva lévén, miért nem kéri tőlle ezen hivatalt, melyre az oly' tudós, mint nemes indulatu Ifiú aztat feleli: „*Egy idősebb, és érdemesebb hazafi nagyon nálam ajánlva, magamat megalacsonítandm, ha ennek elmellőzésével kérném a' kegyelmet.*“ — Valljátok-meg Sz: H:! hogy ezen nemes resignatio már magára-is nem eléggé characterisálja-e a' későbbre kifejlődött nagy emberben a' legszebb erkölcsöket, a' maga-megtagadást, az emberiséget, az érdem becsűllést, és alázatosságot. — A' nagy reménységű Ifiú hazájába vissza-térvén, az után csak hamar házossági szövetségre kívánt lépni, egy fényes familiájú — szép művelésű — nagy gazdagságú haza' leányával. Mely egyben-köttetésből az egész hazára nézve fényes reménységek virítanak, hogy valamint a' természet' alkotója a' különböző erőket egyesíti, hogy ezeknek harmóniás munkálkodásokból remekék szülessenek, így az emberi keskeny kinézések szerint, ha ezen két nagy Familiának nevezetes folyamjai ezen két fő-csemetékben egyesülhettenek volna, egyesült erejekkel mind tulajdon körö-

ket, mind az egész hazát boldogíthatták volna. — De másképpen tetszett a' mindenttudó Isteni Felségnek. A' Mindenható' keze volt az, mely ezt vezérelte. — Oh véges Ember! ne kívánd véges elméddel a' Véghetetlen megérteni, eltévednek mind azok, a' kik a' véghetetlen Valóság' munkáit megfogni, 's felszámítani kívánják. A' természet' rende ércz takaróval van békédezve, minden emberek', 's minden Századok' egyesült ereje sem emelheti-fel ezen takaró' szélét, a' Filosofus' tudománya csak abban áll, hogy tudja megesmérni azon határ-pontot, hol a' titkok kezdődnek, 's bölcsessége csak abban, hogy azt tisztelje. Ezen körülállásokban-is a' mi nagy Emberünk férjfiason állott meggyőződése mellett, megtett mindent, a' mit az emberi erő véghez vihet, de az ellenkező élelumentumokon keresztül nem törhetvén, mint igaz Keresztyén megnyúgodott az Isteni szent végzésen. — Atyám! ne az én, hanem a' te akaratod légyen-meg. — Nem-is csalatkozott-meg az Isteni szent gondviselésben való hitiben; mert kapott egy szíve szerint való Társat az 1769^{dik} esztendőben Gróf *Bethlen 'Su'sánnában*, Iktári Gróf *Bethlen Domokos Úrnak B. Wesselényi Máriától* való leányában Boldog vala ezen szövetség; mert sok tulajdonságaikban egyben-talál-

kozának. Fényes szármozás, szép birtok, fedhetetlen erkölcs, kimivelt lélek, olvasást szeretés párosodának-egyben. — Figyelmezzetek e példára hazánknak Fiai, 's ha néha nem minden történik kedvetek szerént, ne csüggedjetekek'el, tanuljátok meg e példából, hogy az Isteni bölcs gondviselés gyakran a vélt szerencsétlenségeket az embernek javára fordítja. —

A' Nagy TELEKI SAMUEL már Férjfi-kórt érve boldogul élt vala szeretett Feleségével Sároemberki kies Tusculanumában; életét egyedül a' Tudományoknak, és csendes házi örömöknek szentelte; sem Dicasteriumoknál nem practisált, sem más szolgálatot nem folytatott vala, kivéven a' N. Enyedi Nemes Reformatum Collegium' Fő.Insp. Curatori hivatalát, melyben a' tanítás' és tanulás' jobb rendben-szedése körül tudománnyát, és okosságát megmutatta: — Az 1774^{dik} esztendőben éjjeli 2 órakor felkölti egy hozzá-érkezett Gubernialis Posta, akkori Gubernator Gróf Auerpergnek Levelével, hogy a' mely órában ezen Levelét vészi, induljon Szebenbe a' Császárné' parancsolatjára. — Az igaz, és egyenes lelkű nagy Ember nyugodt lélekkel, semmivel nem vádolván tiszta lelkiesmérete, azonnal útnak indul Szebenbe, a' hová megérkezvén, Gubernator Gróf Auerperg elő-mutatja Felsé-

ges Császárné Mária' azon rendelkezését, hogy „a' mely órában ezen rendelést vészi, azonnal hi- „vassa maga eleiben Gróf TELEKI SÁMUELt, „'s az Ő Felsége' nevében kérdezze-meg, ha el- „lenkezni kíván-é az Ő Felsége' kegyelmével? „hogy semmi hivatalt nem akar folytatni,“ erre a' boldogult Gróf szóval, és írásban azt feleli, — hogy „ha Ő Felsége parancsolja, kész tisztelt Uralkodója', 's szeretett hazája' szolgál- latjára,“ mint *Epaminondás*, a' ki hivatalt u- gyan soha sem keresett, de valahányszor meg- szóllíttatott, aztat felvállolta. Ezen történet u- tán kevés időre a' nélkül hogy egyébült szol- gált volna, egyenesen Küküllő-Vármegyei Fő- Ispánnak neveztetett, 's ezen hivatalában ugyan-azon esztendőben bé-is iktattatott. Tisz- teljük ezen rendelkezésben Sz: H:! Hazánknak sze- retett Annyát a' nagy Mária Thérésiát, ki-is minden mellékes tekintetek', és formáli- tások' félre-tételével, önkéntesen szóllítja szol- gálatra e' haza' nagy Emberét. A' boldo- gult Kegyelmes Gróf ezen első hivatala' kez- detével, ámbátor már a' 35 esztendőket bétöl- tötte, de villám sebességgel lépett ezen első lépesőről a' felső polczig. Alig folytatta ugyan- is a' dicső emlékezetű Gróf Fő-Ispányi hiva- talát három esztendőig tántoríthatatlan egye-

nességgel, és köz-kedvességgel, midőn a' Felséges Mária Thérésia Császárné által Erdélyi N. Fejedelemségbéli Kormányszéki Tanácsosnak neveztetett-ki. — Vegyetek ebből példát hazám' nagy reménységű Fiai! hogy ha a' szerenose egy ideig nem-is láttatik kedvezni, ne csüggedjetekek-el, mert ritkán hadja a' gondviselés az igaz érdemet jutalom nélkül. — Tiszteletünk' tárgya Kormányszék-Tanácsosi hivatalát 8 esztendőig folytatván, a' halhatatlan emlékezetű nagy Fejedelem Jó'sef Császár, ki hiúzi szemekkel ki-nézte a' haza' szolgálatjára alkalmas Férjfiakat, e' hazában tett útazásában megesméri e' nagy Férjfiúnak ritka talentumait, Status titkos Tanácsosi rangal megtisztelvén, Nemes Bihar-Vármegyének Fő-Ispánnnyává, Szabolts, Arad, Békés, Csandd, Csongrád Vármegyéknek, és a' Hajdu Városoknak Administratorává K. Biztosi rangal nevezte az 1785^{dik} esztendőben. — Mely diszes hivatalait Felséges Fejedelmének telyes helyben-hagyásával két esztendőig viselvén, innen 1787^{ben} a' Magyar, és Erdély Órszági egyesült Felséges Udvari Cancellariához Vice Cancellariusnak, 's csak hamar azután Nemes Máramaros-Vármegye' Fő-Ispánnnyának nevezte-ki az érdemeket becsüllő nagy Fejedelem. — E' szerint a'

mi nagy Emberünk még alig töltötte vala-
el szolgálatja' 12 esztendeit, midőn elkezdette
Udvari Cancellariusi hivatalát.

A' Filosofus Fejedelem a' nagy Leopold
Császár Uralkodása' kezdetével elválasztván a'
Magyar-Órszágitól az Erdélyi Felső Udvari
Cancellariát, a' boldogult nagy Grófot en-
nek Elölülői, 's Udvari Cancellariusi
méltóságra emelte, 's a' Bihar-Vármegyei Fő-
ispánysággal viszont megtisztelte. — A' tu-
dós Császár csak hamar uralkodása' kezdeté-
vel közelebbről kívánván esmierni embereit,
kikkel a' Kormány' terheiben osztozik, min-
den esméretét oly szoross vi'sgálat-alá vetette
a' dicsőült nagy Cancellariusnak, hogy
tulajdon szavai szerint, ámbátor sok hazai, és
külföldi rigorosumokon lett légyen jelen, de
oly kemény rigorosumot nem látott, mint a'
milyent a' tudós Császár előtt minden tudo-
mányos, és political esméreteiből kiállani kel-
letett, de oly szerencsés következéssel, hogy
ezentúl a' mint a' méjj belátásu Császár a'
tudós, és egyenes lelkű nagy Cancellari-
ust jobban-jobban esmérte, úgy nevedett
aránta szíves szeretete, 's tanácsait Órszáginak
akkori zavaros körülállásiban gyakran hasz-
náta — úgy, hogy ha szabad az Uralkodói

Felség' megbántása nélkül mondani, a' nagy Fejedelem ezen hív szolgájához barátsági indulattal viseltetett, melyet-is ez forró háládatos tisztelettel viszszoneozott. — Ezen nagy Fejedelemnek véletlen halála oly méjj keserűségben hozta mostani tiszteletünk' tárgyát, hogy a' nagy Fejedelem' halálos ágya mellett a' nagy bánattól elfogódva, magáról nem tudva, 's félig elájúlva állván, sokáig észre sem vette, hogy mellette áll az új Fejedelem, mostan-is dicsősségesen uralkodó Felséges Császáruk; végre magához-jöven meglátja új Fejedelmét, rendben szedi indulatait, 's kéri, hogy engedne-meg elragadtatott állapotjának; mert a' dicsőült nagy Fejedelem oly sok ritka kegyelmeiben részeltette, 's annak hazája' boldogítására égett szent tüzet-is annyira tisztelte, hogy fájalmának ura nem lehetett. — Melyre kegyes Fejedelmünk nem hibáztatván azt, hogy a' hanyatló napnak elhunytát az újjnak felderülésével siratja, helyben-hagyja érzéseit azon kegyes kifejezéssel, hogy az attya' hív Jobbágyában reménylhet magának-is hívséges szolgát. — Bé-is telyesedett Felséges Fejedelmünk' óhajta, ugyan-is benne egy tántorithatatlan hívségű szolgára talált, mely meglegedésének jeléül az 1808^{dik} esztendőben Szent István Király' jeles Rendének nagy Keresztjével meg-

ajándékozta. — Felséges Fejedelmünk' atyai uralkodása alatt 30 esztendőig folytató a' nagy Cancellarius hajthatatlan egyenességgel, a' köz-jó mellett fáradhatatlan buzgósággal, hazájának, 's Fejedelmének megelégedésével Udvari Fő-Cancellariusi hivatalát, a' midőn ezen Esztendő' Julius Hónapja' 30dik napján ágyban esék. —

Gyengébb vala már a' 83 esztendő's öregnek teste, hogy sem erőss lelkét tovább hordozhatná, a' felsőbb tökéletességre elkészült Lélek kész vala kimenekedni omló-félben lévő kunyhójából, hogy lezárván testi lánczait, szabadon szemlélhesse a' homály nélkül való világosságot, a' tiszta igazságot.

A' milyen vólt élete, olyan vólt a' nagy Embernek halála-is, csendes, bátor, Istenben való bizodalommal telyes. Betegsége alatt olvasván az Orvosoktól tett rendeléseket, sajditja halálát, de meg nem retten, erőss lelke jelenvalóságát megtartja az utólsó óráig: — utólsó éjszakáján erőss lelke észre-vévén gyenge testétől való búcsuját, azt mondja: *érezem, hogy gondolatim zavarodni kezdenek*, ritka ereje a' nagy Léleknek. Más nap Augustus' 7dik napján délutáni harmadfél órakor a' nagy Lélek csendesen elhagyván romlandó sátorát, által-szunnyad az Örökkévalóságban. — Halála

után teste felbontatván, az Anatomia' Professore, kinek kezén sok ezer holt testek megfordultak, azt mondja agyvelejéről, szeretné ha olyant kaphatna, mert életében nem látott olyan jól organisált agyvelőt. — Így czimerezi a' Teremtő még külső dúrva jelekkel-is a' belső tökéletest! — Megértvén a' kegyes Fejedelem hívséges szolgája' halálát, nem késik az aránt való érzését a' Felséges Udvari Cancellariához egészen tulajdon kezével írt Leveleiben kinyilatkoztatni, *mely nagyon fájlatja kedves régi htv. szolgájának halálát.* — A' milyen ritka vólt a' hlv szolgának érdeme, oly ritka ezen Fejedelmi megkülömböztetés. — Végső rendelkezésében így szóll a' boldogúlt Férjfi kedves Gyermekéhez; — Temessetek-el engem' Gyermekeim az én szülötte földemben, az én Atyáimnak örökségekben, mint Jákóbot minden pompa nélkül — csak kedves Gyermekeim' könyhullatási között. —

Mely tisztelt rendelés' következéséül halála' helyén a' Fő-városban megadatván elébb végső érdemlett tisztelete két halotti Tanításokban, teste a' számtalan ötet tisztelő, 's haláláért a' bánathan résztvévő sokaságtól a' városon kívül vitetett, 's innen a' gyászos koporsó hazánkba lévő Sáromberki Jóságába hozatván, tisztelt rendelése szerént utolsó

tisztességtétele September' 9^{dik} napján az őtet szeretett, és tisztelt kedves Gyermekei' jelenlétekben meginnepelettén, a' nagy Embernek teste elhelyeztetett. Kedves Gyermekének méjj bánatjokat nevelte az, hogy tisztelt jó Attyokat végső szempillantásiban nem tisztelhettek, — jóllehet rosszszülétéről vett tudósításra minden kitelhető sietséggel útnak indultak, — de már csak hült tetemeit találták, — nyugodjanak csendesen áldott porai!

Elkísérők Sz: H:! a' nagy Cancellariust az idő' rendi szerént, származásától-fogva haláláig, szedjük-egyben már az ő hecses életében elszórt virágokat, 's lássuk őtet Beszédem' 11^{dik} Részében különböző helyeztetéseiben, mint *Keresztyént, Hazafit, Tudóst, Virtusost*, 's önnön házában mint *Atyát, Férjet, és Gazdát*. —

Mint Keresztyént: A' Vallást két dolog teszi — Hit, és Cselekedet, mind a' kettő egyesülve volt a' mi Keresztyén Emberünkbe. —

Hogy melyikünké legyen az igaz hit, Isten, ki megítéli. Borúlj-le oh Ember az Isteniség előtt, sirasd-meg színe előtt az emberi lélek' tévelygéseit! Akármelyik hiten legyen valaki, tisztelem én, a' ki abban, a' miről meg-

vagyon győződve, áthatatos, 's a' másképpen hívőket-is szeretettel öleli. — Ilyen volt a' mi Keresztyén Cancellariusunk, hitében tantorithatatlan, buzgóságában fáradhatatlan; nem csak csendes lakásában emelte ő-fel a' Mindenhatóhoz kezeit; de az Isten'-házát-is szorgalmason gyakorolta. Erőss volt hitében, de nem kérdezte másoktól, mit hiszsz? hanem, miképpen cselekeszel? Nézzük-meg bár őtet társalkodásában, és hivatali munkásságában. — Társaságára kiszemelte a' kimivelt lelkeket minden hit-ágazatbéli külömbség nélkül, — ezért látjuk őtet szoross barátsági egyben-köttetésben Pápa' követ-eivel, Kárdinálisokkal, 's utólsóbb eszendeiben majd mindennapi társalkodásban Bécsi Érsek *Hohenvdrth* ő Herczegségével, kívül különösön cserélgették tudományos esméreteiket — ízléseiket. — Így hivatali munkásságában, a' perlekedőkben, kegyelem keresőkben, nem nézte vallásokat, hanem igazságokat, és a' köz jó-elmő-mozdítását. Be megbecsülhetetlen ajándék egy fő pólczon ülőben! — Történt, hogy Fejedelme személyesen megszóllitá, hogy vádoltatnék, hogy nem jó indulattal viseltetnék a' más Vallásuak aránt, — erre minden egyéb mentegetés helyett által-nyújt kegyes Fejedelmének bizonyos nálla lévő Leveleket, melyekben hiti sorssositól vádoltatik, hogy elmellőzi a' vallá-

sabéli érdemeseket, és csak a' más vallásuakat pártfogolja, — melyen tökéletesen-is megnyugodott kegyes Fejedelme, az ellenkező egymást lerontó vádak bizonyítván egyenességét. — Hogy cselekedettel, és munkás felebaráti szeretettel-is minő Keresztyén lett legyen, ha egyéb nem lenne-is, fényesen tündököltetik a' siralmas 1816, és 1817^{dik} esztendők. — Emlékeztek Sz: H:! ezen nyomoruságokkal telyes időre — midőn az éhelhalással küszködő Emberek, és ártatlan elsápadt gyermekek a' mi utszáinkon csoportoson seregelték, megszaggatta szíveinket az ő szenvedések. — A' Nagy TELEKI SÁMUEL minelötte az éhség elkövetkezett volna, tudósítván a' szűk-termésekről, azt rendeli, hogy semmi terméseit el-ne adják, hanem oszszáki mind ingyen Jobbágyjai között. — A' Nagy Férjfiú nagy kiterjedésű Jóságáiból semmi jövedelmet nem vészen, de ugyan mi jövedelem pótolhatta volna ki a' mi nagy Marcus Antoninusunk' azon való örömét, hogy ezen áldozattal oly sokaknak életeket megtartotta. — Ritka ezen munkás keresztyéni felebaráti szeretet, ritka, nem csak azért, hogy nagyban vagyon kiviye, a' mit mások kicsinben tettek, de ritka főként azért, mert ezen tettet nem a' szenvedő emberiség' nyögéséből következett elérzékenyedés sajtolja, hanem az előre látó meg-

fontoló okosság rendeli — ritka, mert ezen nagy tett nem lármával, hanem csendesen vitetik-végben. — Ugyan-is ámbátor ezen Jótétemény hazánkba sok helységekből, és sok száz familiáknak osztatott, ugyan hányon hallottátok Sz: H:! ennek a' máj napig hirdetését? — De hirdetik még a' mi nagy Emberünket mint Keresztyént, az ő végső rendelkezései — melyek mivel jó hazafiságáról-is bizonyosságot tesznek, lássuk ötöt, mint *Hazafit*. —

Egy fő-pólczon ülő Status' Emberében két tulajdonság czimerezi a' jó *hazafit*: — *Fejedelméhez való hűség*, és *hazájához való szeretet* — mind a' két tulajdonság oh mely telyes mértékben valának párosodva a' nagy Cancellariusban!

Hív volt Fejedelméhez: — Uralkodójí aránt viseltetett tántorithatatlan hűségének mi lehet bizonyosabb mértéke, mint négy egymás után következett Uralkodóknak szeretete? Ugyan-is a' mi nagy Cancellariusunkat hazánk' Annya Mária Thérésia anyai szeretettel szerette, a' nagy Jó'sef becsüllötte, a' bölcs Leopold telyes bizodalmaival tisztelte, Kegyes Uralkodónk pedig, mint Nestorát telyes megelégedésével szemlélte, a' mint ezt bizonyítja azon rövid, de fontos kifejezés, melyet a' mi nagy Cancellariusunkról

annak halálakor tett: „*sajndlom az én régi
„hiv szolgám’ halálát; mert annak mind
„a’ szíve, mind a’ feje a’ maga illő helyjén
„völt.*“ — Két szókkal Felséges Uralkodónk kifejezte a’ nagy Embert czímerező tulajdonságokat, Fővel, és Szívvel, vagy ésszel, és akarral, vagy más szókkal, tudománnyal, és virtussal azon mértékben bírni, melyet valakinek helyheztetése kíván, — valyon nem magában foglal-e ez minden tökéletességeket? — valyon nem bizonyítja-e ez Felséges Fejedelmünk’ azon megelégedésének kijelentését, hogy a’ néhai Gróf TELEKI SÁMUEL Udvari Cancellariusi állását, mint egy nagy Cancellarius bétöltötte? —

Fejedelmei eránt mutatott hívségének számos tetteit elmellőzvé, csak egyet említek — 1797^{ben} Felséges engedelemmel hazánkba lévén, halálos betegségben esik szeretett Felesége, midőn szorongató nyughatatlanságok között lenne élete’ megtarthatásáról, érkezik a’ Fejedelmi parancsolat, hogy a’ sürgető Órszágos bajok kívánnyák a’ Fő-városban létét — a’ forrón szerető szív tusakodott az ésszel, de győzött a’ kötelesség, — vég búcsut vészen szeretett Párjától, elindúl, ’s nem sokára kimúlik a’ szeretett Feleség a’ nélkül, hogy utolsó órájában szeretett, és tisztelt Férje Fejedelméhez

viseltető engedelmességéért a' hozzá tartozó utolsó kötelességeket megtehetné volna; oly boldog Férjnek kell lenni, mint a' mi nagy Embereknek, hogy valaki érezhesse ezen áldozat' nagyságát. —

De nem csak tisztelte Fejedelmét a' mi nagy Cancellariusunk, de *szerette-is hazáját.*

A' mely Státus' embere *hazáját szereti*, az megszerezvén az arra kívántató elő-készületeket minden mellékes czél nélkül, csupán *hazája'* szeretetétől indítván, annak boldogítására törekedik fáradhatatlan munkássággal. Így a' mi nagy Cancellariusunk, tudományos, országos, political és Emberek' esméretivel gazdagon fog hivatali munkásságához, 's aztat élete' fogytáig buzgón a' haza' jóvára fordította. — Hivatala' folytatása alatt belső, és külső háboruk szaggatják Európának minden tartományait — egyedül mi nyugodtunk kívülről, és belőlről csendesen. — Az időnek vi-szontagságiból eredett rendkívül való terhekről, adókról minden nemzetek siránkoztanak, sujjok alatt nyögtenek. — A' mi terheink nem ne-vekedtenek. — Országok' alkotásai egyben-om-lottanak — a' miénk megtartatott. A' három Nemzetnek, és négy Vallások' jussainak remek, és Európában egyetlen-egy példájú egyenlősége

épségben maradtak. — Mind ezen megbecsülhetetlen áldásokban nem kicsiny részt vett hazánknak a' Kegyes Fejedelem' székénél kedvességben volt, és hazafi lélekkel bírt Szószóllója, a' Nagy TELEKI SAMUEL.

Nagy Isten! áldassék szent Neved, hogy őtet oly húzomos ideig mint négy Fejedelmek' hív Emberét hazánk' boldogítására megtartottad; midőn azon boldog idő, hogy tégedet minden szív, és száj külsőképpen-is együtt tiszteljen, a' késő Maradéknak tartatott-fenn, tartad-fenn továbbra-is hazánkban a' különböző Nemzetek, és Vallások között való szép atyafiságos szeretetet, támaszsz annak óltalmára erős Oszlopokat, hogy a' megkülömböztött külső könnyösben az egy hazai szeretet mindnyájokat egyesítse annak boldogítására! —

Ez előtt 10 Esztendővel megkérdezvén valaki a' nagy Cancelláriust, hogy hosszasan munkái után nem kívánná-e már a' nyugalmat? — erre azt felelte: — kívánná elgyengült testem a' nyugalmat, és szívem hazámban az azokkal való életet, kiket a' Jó Isten nekem adott, de ellenzi ezt kötelességem; ha most hagynám-el hivatalom', úgy tennék, mint azon rossz cseléd, ki minekutána hosszasan szolgált a' jó Gazdáját, akkor hagyja oda őtet, mikor reá nagyobb szük-

sége lenne. — Tiszteld édes Hazám! benne a' Nagy Hazafit, ki erántad való szeretetből élete' nagyobb részét hazájától, szép és kiterjedett jószágaitól, Gyermekeitől távol tölti el, 's még öregségének utolsó esztendeit-is csak néked kívánja szentelni. — De nem csak fenn tartani segítette a' mi nagy Cancellariusunk hazánk' állását, de aztat tökéletesítette, a' nemzeti culturát elébb vitte. Mint a' tudományok' barátja, azok' virágzásoknak hazánkban hathatós elő-segéllője vólt, sőt, hogy a' tudományokat miként kívánta legyen kedves hazájának örökségül-is hagyni, lássuk őtet, mint *tudóst*.

Az eddig-elé említett tulajdonságok közül egyik, vagy másik közösök másokkal-is, de *tudósi caractere* minden mások felett kitetsző. Mennyünk bár vissza az idő' sorában hazánk' historiájában, vagy tekintsük-meg a' mái időben-is nem csak a' két Magyar hazát, de az egész roppant Austriai birodalmat, valyon találunk-é valakit, a' ki őtet tudományos esméreteinek szélességében, és méjjségében feljül-haladná? — A' ki ezen tudós Férjfiúró! egyebet nem tudna, hanem könyv-tárának magától három kötetekben készített laistromát mególvassná, már őtet első rangú tudósnak megismerné. Azon minden tudományok' ága-

zataiból, élő, és holt nyelveken írt könyveknek különböző kiadásait critical világosító jegyzésekkel, 's az írók' életekkel kidolgozni — nem roppant tudományos esméretet kívánt-e? Academiai tudós útazásaiban elkezdve, egész haláláig kíméletlen költséggel szerezte a' világnak minden szegeletében minden nyelven, és időben írt válogatott könyveket a' tudományoknak minden ágazatiból, 's nem csak hogy egy ritka becsü, 's tökéletességü Könyv-tárt gyűjtött, de tudta-is aztat használni, mint *Euclides*. A' tudós könyveket még utolsó elgyengült állapotjában-is olvasta; mint a' bölcs törvényadó *Solon*, ki is utolsó halálos betegségében észre-vészi, hogy körülötte lévő tudós Baráti lassan beszélgetnek, nehogy háborítanak, egyben-szedi utolsó erejét, felemelkedik az ágyból, 's kéri barátait, hogy nagyobbban beszélnének, mert ha utolsó óráiban-is valamit tanulhatna, nagyobb gyönyörűséggel költöznék-el az életből. — Így a' tudományokban-is nagy Cancellariusunk egészszen végéig az olvasásban találta főbb gyönyörűségét. Göttingában, Pári'sban, Rómában, Londonban, 's más helyeken-is az első rangú Tudósokkal tudományos levelezést folytatott.

Mely szép, és szükséges tulajdonság pedig akármely Emberben-is, de kivált a' Státus' Fő-Emberében a' tudományoson kimivelt ész.

Egy Státus' Fő-Emberének szükséges a' szövevényekből az igazságot világosságra hozni, és azt ki-is szolgáltatni, a' hazafiak' egyenetlenségeket lecsendesíteni, közönséges helyeken, és Fejedelmek előtt beszédeket tartani, az elmúltat megtartani, a' jövőendőben bémézni, minden helyheztetésben a' mi jobb, és tanácsosabb, kitalálni, az Órszág' ügyes-bajos dolgaiban a' Fejedelmi Szék előtt hazájának Szószóllója lenni. — Valyon lehet-e ezeket, és többeket a' tudományok által kimivelt lélek nélkül tenni? — De azt mondhatná talám valaki, ha mindent maga nem tudna-is, sokban mások által-is segíthet magán a' Fő-ember. — Mídon *Manlius Torquatust* Consulnak választották, mentette magát szemei' gyengeségével, és azon díszes Fő-hatalmat nem vállalta-fel, ezt mondván: „helytelennek tartom, hogy annyi „hazafiak' fejeket, és vagyonjokat arra bízzák, „ki idegen szemekkel lenne kénytelen látni, 's „a' hazafiak' dolgait igazítani.“ — Mennyivel nagyobb pedig a' testi szemek' fogyatkozásoknál a' lelki világosság' hijjánossága! — *Plátó* a' maga remek köztársaságokról írott munkájában azt írja: azon köztársaság lenne a' boldog, melynek előljáróji Philosophusok.

Hosszas lenne Sz: H:! és külön értekezést kívánna itten a' tudományok' hasznairól, 's

azoknak a' köztársaságok' virágzásokra való befolyásokról beszélni, melyeket a' mi tudós Cancellariusunk Könyv-tára' laistroma' elő-beszédében oly tudóson, mint *Cicero*i ékesen-szóllással elő-adott, azért-is azokat elmelőlvén, csak vagy két ellenvetéseket emlitek, melyeket a' tudományok' virágzása ellen szoktanak tenni — hogy fenyegeti az a' Vallás', és Köztársaság' csendességét. — Az igazság nem fél a' világosságtól, és az igaz megvilágosodás nem-hogy ártana a' Vallásnak, és Köztársaság' csendességének, sőt azokat nagyobb fényben, és bátorságban helyezteti. — A' régiek' babonás vallása az azzal egyben-kötöttett jövőendő mondások', 's más bal-ítéletek' tekintetéből félt a' világosodástól, 's ezért a' bölcs *Socratest* halálra ítélte; de a' tiszta Keresztyén Vallás a' tudományoktól várhatja erősödését. Innen *Julianus* Császár, a' Keresztyének' ravasz üldözője, vallásokat fundamentomában kívánván megfójtani, a' Keresztyéneket a' könyvek' olvasásától, és oskoláktól eltiltja. — A' tudós *Anglus Cancellarius Baco'* mondása szerint a' *Philosophiának* csak megkóstolása Isten-tagadásra vezethet, de annak kimerítése vissza-viszen bennünket a' Vallásra. A' Tapasztalás-is bizonyítja, hogy igen sok tudós emberek váltanak

vallásokban buzgók, valamint sok buzgó Eklésiai Atyák bírtanak méjj tudományos esméretekkel, — hogy másokat elmellőzzek, IV^{dik} Eugénius, V^{dik} Miklós, II^{dik} Pius, X^{dik} Leo, VI^{dik} Hadrlánus, és XIV^{dik} Benedek Római Pápák különösön becsülték a' tudományokat, vagy azoknak kedvellőjit. — Így az Órszágok' csendességét-is ha tekintjük, a' historia megbizonyítja, hogy addig virágzottak, míg a' tudományok benne virágzottak, 's azoknak hanyatlásokkal omóltanak ezek-is öszve, — példák erre a' Görög, és Római birodalmok. —

A' jól elrendelt órszágok, melyekben a' tudományok virágoznak, nem félhetnek a' felfordulástól, hanem a' rozsosz alkotásúak, és sebétségben lévőek. —

De hogy vissza-térjek a' felejtethetlen emlékezetű Tudós nagy Cancellariusra, nem csak hogy mint Tudós Státus' Fő-Embere életében tudományos hasznos befolyásával körét, melyet a' gondviselés reá-bízott, boldogította, de ezen boldogító tudománnyát a' késő Maradékknak is számlálhatatlan időkre örökségül hagyta; élni fog ő örökre gazdag Könyvtárában, melyet hazájának — Nemzetének hagyott örökségül. A' nagy Fejedelem Bethlen Gábor volt az első, ki hazánkat egy, mind nyomtatott Könyvekben, mind napkeleti kéz-íratok-

ban gazdag könyv-tárral megajándékozta, de ezen könyv-tárral kevés ideig dicsekedhetett hazánk; azt Ali Basa Fejérváron 1661^{ben} felégetvén. Azon időtől-fogva hazánknak közönséges Könyv-tára nem vólt, és a' Nagy Gróf TELEKI SÁMUEL-től nyerte ezen megbecsülhetetlen kincset. Mely gazdag Könyv-tár közönséges haszonra lévén rendelve, az által Századok alatt mennyi nagyra született elmék nem mivelődhettek-ki, melyek különben homályokban bürkölva maradtanak vólna? hány kimivelt lelkek, kik szomjuhozzák a' tudományokat, nem keresetik-fel a' forrást, és ottan a' nagy becsű kútfokból (melyeknek megszerzésekre értekek nem lenne,) tudós munkákat dolgozhatnak, 's bocsáthatnak közre, hazánknak világosítására — boldogítására. —

Áldott emlékezetű Gróf! ezen egy tettet más feljül emel tégedet az időknek hosszúsorán, nem csak mint nagy Tudóst, hanem oly haza' Fő-Emberét, ki szeretett hazádat nem csak életedben, hanem számlálhatatlan időkre nagy lelkűen boldogítottad.

Meg-engedjete Sz: H:! hogy ezen egy tárgyal hosszzasabban fárasztottam figyelme-tek', mint a' környülállás engedte vólna. De a' néhai Nagy Grófnak ezen minden más

tulajdonságai felett oly kitetszőleg tündöklő érdeme elragada, 's bajoson vetheték határt gondolatimnak. —

De ha vi'sgáltuk a' nagy Embert az értelem' világában, lássuk őtet röviden az akarat' körében, vagy lássuk *erkölcsi characterét* némely fővebb vonásiban. —

A' jó akarat az, mely megadja az Embernek valódi becsét, hatalom, gazdagság, táltentum, 's minden földi-jóknak nincsen átaljában való becsek, úgy vagynak azok az akaratához, mint a' foliumok a' drága kövekhez, melyeknek alája-rakattatnak, azt, a' minek becsé önnön-magában vagyon, gyönyörűségesebben tündököltetik. A' földi-jók magokra még veszedelmesek lehetnek, ha a' jó szándék nem vezérli azokat. Ezen erkölcsi tekintetben ha szemléljük a' mi nagy Cancellariusunkat, ő álhatatos, igazságos, munkás, testében, 's lelkében mértékletes, és alázatos volt. —

A' jóban álhatatos: — meggyőződésében semmi hatalom sem tántorithatta-meg. Dicső tulajdonság, mit használ ugyan-is az olyan jó indulat, melyet a' környülállások, mint a' hajót a' különböző szelek hol erre, hol amarra vezetnek.

Igazságos volt — mint *Fábricius*, és *Aristides*. Az Igazság Isteni tulajdonság, ezért

a' régiek-is eztet különös Isten-aszszony által költöztették az Égből a' Földre. Az Embernek az ítéletben azon felette ragadály Egoismust levetkezni, 's minden dolgokban nem az embert, a' kié a' dolog, hanem magát a' tárgyat tekinteni. — Becses tulajdonság, mely minden ítélő-bíróban, de kivált a' Státus' Fő-emberében megbecsülhetetlen ajándék. — És ilyen vala a' mi nagy Cancellariusunk, mint a' Nap, úgy ő sem tért-ki az egyenes útból.

Munkás: Munkásságát bizonyítja terhes hivatalai, melyeket élete' fogvtáig Fejedelmének, és hazájának meglegedésével folytatott, gondjaitól üres idejét, melyet mások időtölésekre fordítanak, mint *Cicero*, a' bölcselkedésnek szentelte, az olvasás vólt lelki-eledele — Estvéli egy-két óráit tudományos társalkodásban töltötte —

Mértékletes vólt, mint *Tacitus*, és *Socrates*, élete'-módjában bizonyos rendet tartott, 24 órában egyszer evett, a' hevitő szerek' káros befolyásától a' testre sokat tartván, azokkal csak különös vigyázással élt, egészsége' fenntartása' tekintetéből mindennap lovagólt, vagy szekerezett.

A' Mértékletesség minden embernek, de kivált a' Fő-embernek kettős kötelessége — mert megbomlott egészségéért nem csak maga,

de sok ezren szenvednek. — Ezért a' mi nagy Emberünk állandó egészséget, és szép öregséget nyert — úgy hogy mikor venné-észre, hogy halála közelgetne, csak akkor tévé lábait az ágyra, hogy meghalna mint *Jakób* — ugyan-
is úgy lehet mondani, hogy utolsó végéig fekvő beteg sem vólt. — Nem csak testire nézve vala pedig a' néhai nagy Ember mértékletes, de —

Indulatain-is uralkodott. — A' Virtusnak métejjei az indulatok, nem vettenek ezek erőt ő rajta, hanem ő vólt ura azoknak. A' közjó aránt emésztő melegsége minden más indulatokat megfojtott, vagy legalább azokat ezen egyetlen-egy érzésben foglalta.

Innen ha alatta-valói' cselekedetekkel meg nem elégedett, azt legfeljebb-is csak ezen szókkal fejtözte-ki: eztet nem szeretem. — Úgy bánt ő, mint *Perikles*, ki-is egy köz-gyűlésben lévén, egy csekély polgár nem szűnt-meg őtet félben-szakasztani, mocskólni, sőt boszszantásaival hazáig kísérni, — melyre *Perikles* egyebet nem mond, hanem hidegen megparancsolja szölgájának, végyen fáklyát, 's azon Embert kísérje haza. — Ilyen vólt a' mi nagy Emberünk,

Társalkodásában-is szelid, nyájos, alázatos. Akárki ha fontos hivatalos, vagy tudó-

mányos elfoglaltatási' közepette kereste-is-meg, nem fogadta ránczos homlokkal, tudós minával, hanem oly szelid leereszkedéssel, mintha gondjai sem lennének. Ha különböző izlésű, művelésű, nemű, és idejű emberekkel volt egyszerre, bámúlt az ember, hogy tudja kihez-kihez alkalmaztatni beszédjeit, 's tudományát elmésséggel fűszerezni.

Hogy hosszasán ne fárasztalak Sz: H:!
lássuk végre a' Fő-embert önnön házában,
mint Férjet, Atyát, és Gazdát.

Mint Férjet: Nem csak a' szeretet, de a' kölcsönös tisztelet, és barátság erősítette házassági kötelét, a' kimivelt lelkű, nemes indulatú, olvasást szerető Gróf *Bethlen 'Su'sán*-nőjával. — Nem csak a' különböző nemek, hanem a' kölcsönös erkölcsi virtusokból eredett szíves együtt érzések párosodának együvé ő benne. — Nem szégyelte a' mi fő-rangú Tudósunk érezni, mint Férj, 's részt venni szeretett házastársa' szenvedéseiben, kinek-is erőtlen edényben helyezettette vala a' Mindenható szép lelkét. Azért-is terhes gondjai, 's foglaltassági mellett-is minden kitelhető gondossággal — szeretettel apólgatta vala a' hív Férj szeretett Feleségét gyakori szenvedéseiben. A' milyen hideg volt ő, mint Bíró az igazság' megméréseben, oly melegen érzett önnön háza' körében. —

28 Esztendőig kóstólhatá a' nagy Férjfi, 's boldog Férj a' házassági örömöket, 's a' mint feljebb látók, elvesztette szeretett *Bethlen* 'Su'sánnáját az 1797^{dik} Esztendőben.

A' milyen hívséges Férj, oly jó *Atya-is* vala a' mi nagy Emberünk. —

A' jó *Atya* szereti gyermekeit, 's azt gondos neveléssel meg-is bizonyítja.

Ily munkás atyai szeretettel bírt vala a' boldogult Férjfiú, kit-is számos gyermekekkel áldott vala-meg a' Mindenható, de a' kik között a' többek még gyenge korokban elhalván, csak hárman nevedekhettenek-fel, *Domokos*, *Mária*, és *Ferentz*. —

A' nagy reménységű Gróf *Teleki Domokos*ba gyönyörűséggel szemlélvén szerető Édes Attya a' fejlődő szép talentumokat, tudósnak, 's haza' szolgájának neveli, hogy legyen, ki a' tőlle elhagyó nyomdokokat kövesse. Elfutván a' nagy reménységű Ifiú tudós Attyának teljes megelégedésével iskolai pályáját, tudományos utazást tészén, utazását világ' eleiben is bocsátja, mely csak hamar Német nyelvre-is által-fordittatván, nem csak a' hazai, de idegen Tudósok' helyben-hagyásokat-is megnyerte. — Hazájában vissza-térvén, Tábla-Bíró szolgálatot vállal az Erdélyi Méltóságos Királyi-Táblánál, 's midőn éppen a' *Teleki* háznak

egy minden aszszonyi virtusokkal diszeskedő csemetéjét eljegyezné házastársul, kivágja őtet a' Mindenható az Élők' sergéből az 1798^{dik} esztendőben, mikor már, mint tudós, haza' szölgája, és férj, futni kívánná azon utat, melyet bölcs Attya eleiben intézett. —

Így enyészék-el ezen nagy reménységű Ifiúban, mint Rómának az ifiú *Marcellus*ban, hazánknek reménysége. — A' megkeseredett Férj még egy esztendeje sem vala, hogy siratja kedves Feleségét, midőn újjolag bánatban ejtő az érzékeny Atyát nagyra született Fiának elhunytá. —

Ez élet hasonlít egy gazdag vendégséghez, melyben mindenikünk' számára bővön vagynak a' legjobb ízű eledelek, 's midőn a' legjobb appetitussal használni kívánnók, egy azok között talált fűrt-haj megízétleníti azokat. Így árnyékolja a' Nagy Isten, kinek útai végére mehetetlenek, a' legjobb Ember' örömeit-is. —

Keresztyénnek kell valakinek lenni, mint a' Nagy TELEKI SÁMUELnek, hogy az ily Csapásokban el-ne veszesse Istenben való hitét — bizodalmát. — Még két Gyermekei maradvánának a' nagy Embernek életben — *Mária*, Gróf Rhédey Ádám' Cs. K. Kamarás, Nemes Doboka-Vármegye' Fő-Ispánja, 's ezen Nemes Kolo'svári Ref. Kollegyom'

buzgó Curatorának hitvesse, nagy lelkű Attyának méltó leánya, és *Ferentz*, Cs. K. Hadnagy. — Második Fiának *Ferentznek* a' Katonaságra vala kivált hajlandósága egyéb tudományokban-is, de kivált azokban, melyek a' *Mathesis*' széles mezejére tartoznak, szépen tökéletesítette vala szép elméjét. Egész tűzzel kívánt katonáskodni, de ezen állapotja nem lévén tisztelt Attyának megelégedésével, feláldozta hajlandóságát fiúi szeretetének, 's mint Cs. K. Fő-Hadnagy nyugalomra lépett. — Mivel bizonyithattad volna-meg Méltóságos Gróf Úr inkább Atyádhoz való szereteted', 's tiszteleted'? — Forrón szerették Gyermeki tisztelt Attyokat — nem bizonyosága-e ez az atyai szeretetnek-is? — A' szeretet oly kölcsönös indulat, melynek tüze hamar kialszik a' visszozás nélkül. —

Ez előtt kevés esztendőkkel a' boldogultnak Leánya előtt elő-hozódván e' városban egy aggott öregséget ért embernek halála, midőn valaki azon ártatlan megjegyzést tenné: — úgy-is elég szép időt ért már, — kicsordúltanak a' könnyecseppek az érdeemes leány' szeméből — az eleven érzés azonnal eszében-juttatván, hogy az ő érdeemes Attya-is öreg. — Méltóságos Grófné, a' jó Isten tégye áldottá házatát ritka virtussidért!

De hagyjuk-e! Sz: H:! ezen érzékeny Scenát, 's lássuk utóljára a' nagy Embert, mint Gazdát. —

A' jó Gazda ügyel jövedelmére, és költségeire. — A' mi nagy Emberünket a' közjónak szentelt élete megakadályoztatta, hogy szép gazdaságára hazájában személyesen ügyelhessen; de méjj ember-esméretével kiszemelte, kikre bizza dolgait, 's azokat telyes bizodalmaival megajándékozta, melyért az Isten meg-is áldotta gazdag jövedelmekkel. — Kötelességeiben helyesen eltudta találni a' közép-utat; kivált elgyengült állapotja előtt, midőn a' környülállás úgy kívánta, adott ugyan fényes vendégségeket a' fő-városban lakó Státus' legfőbb Embereinek, — melyet hazája' javáért — díszéért mivelt. — De oly messze volt a' pazérlástól, mint a' fősvénységtől. Ezért oly okoson intézvén-el költségeit, mint jövedelmeit, gazdag örökséget-is hagyott; — De kiknek? — Szeretett Gyermekeit-is szép gazdagságokban részeltette ugyan — de gyűjtött a' nagy Hazá' Embere különösön Templomoknak, Oskoláknak, 's az egész Hazának. — A' Bécsi, Debretzeni, S. Pataki, Pápai, Losontzi, Miskóltzi, Szigethi, Körösi, Szathmári, így Erdélyben a' Kolo'svári, N. Enyedi, M. Vásárhelyi, Udvarhelyi, Szászvárosi, Zilahi Osko-

láknek, Bibliothecák' gyarapításokra, Professori fizetések' javításokra, az Ifjak által készített tudományos értekezésekre jutalomúl, a' jobb igyekezetű szegény Tanulók' felsegélésekre, így a' *Vdtzi* nemzeti Katonai Academiának több, mint 70,000 forintokat rendelt, 's ezeket halála előtt ki-is adta. — Ezen kívül sok helyeken Jószágaiban termő gabona, és Malomjövedelemnek dézmáját a' Templom' szolgájának hagyta adattatni. — Több, mint fél Millioban került gazdag Könyv-tárát, Természeti gyűjteményeit, M. Vásárhelyi két nagy Házaít, Majorját, 's minden ottan lévő fekvő külső Örökségeit hagyta hazájának — Nemzetének, — azt irván végső rendelkezésben a' többek között: — Ifjuságomtól-fogva nagy költséggel — szorgalmatossággal, és fáradsággal szerzett, és ez után szerzendő könyveimet, ezekhez kötvén boldogult kedves Feleségemnek Magyar-Könyvgyűjteményét-is maga' kívánsága szerint, *Minerologica Collectiommal* együtt hagyam a' Tudományoknak Nemzetemben és Hazámban előmozdításokra. — Dicsőült Férjfiú! mivel koronázhattad volna szebben-meg hazafiúi pályádat, mint ezen valóban fejedelmi hagyományoddal?

Látók Sz: H:! az elhunyt nagy Férjfiúnak életéből az igazi nagy Cancellariust.

Ha elfutom képzetemmel a' hosszú idők' sorában különböző tartományokban élt nagy Cancellariusokat, csak a' 16^{dik} Században élt Anglia' Cancellariussát *Lord Baco Verulamius* találok, kihez a' mi nagy Cancellariusunkat méltóképpen hasonlíthatnám. —

Különböző időkben, és vidékekben élt nagy Férjfiak! mely sok pontokban együvé találkoztok. Hogy vallásokban, fényes származásokban, 's hivatalokban egyeztek, erre kaphatnék más Királyi Cancellariusokban is hasonló példákat, de nemes kimivelt lelketek az, a' mi titeket, mint két tündöklő atyafias csillagokat czímerez.

Az olvasásban gyönyörködő fénnyes születésű Protestans Királyi Cancellarius *Baco*, valamint a' mi Királyi Cancellariusunk, tűrredelmes volt vallásában, barátságban volt a' Római Anyaszentegyház' Attyaival, Püspökökkel, Érsekekkel, a' nagy Anglus, valamint a' mi Erdélyi Udvari Cancellariusunk, kedveltje volt Fejedelmének, 's gyönyörűsége hazájának. — Mind ketten életeknek 48^{dik} esztendejében lettenek Cancellariusokká. — *Bacót*, valamint a' Nagy TELEKIt, hosszas étellel áldotta-meg a' Teremtő — 's mind ketten, mint a' vitéz az ütközet' mezején, Cancellariusi hivataljok' folytatásokban hőltanak-meg. — A'

Baco' születését megelőzőtt homályos Századokban a' tudományok csak a' Klastromokban valának szerúlva, 's a' Scholastica Philosophia' homályjába, üresszókba búrkólva — megjelenik a' nagy *Baco*, — eloszlatja a' sűrű fellegeket, 's kimivelt lelke' világosságának tündöklő sugárral, mint a' sűrű ködből felemelkedő Nap, kideríti a' tudományok' egét, melyért a' háládatos Maradéktól a' tudományok' újjászülője beoses nevét nyeri. — A' mi nagy Cancellariusunk minden előre való iskolai tanítás nélkül önnön erejével letöri a' fénnyes lelkét béborító héjjat, 's kimivelt lelkével nem csak életében boldogítja körét, de mivelődése' forrását, gazdag Könyv-tárát szerezett hazájának hagyá örökségül, — ebben, mint valami veteményes Kertben, plántálá a' tudományok' magvait. —

Nagy Isten! tedd termékennyé e' földet hazánk' boldogítására, — engedd, hogy a' tudományok' melegítől meggyújtott fáklyák fénylő világokat oly mértékben sugározzák, hogy kicsiny hazánkat tegyék nagygyá a' tudományok' egén, 's a' késő Maradék háláadását áldja ezen világosság' kútfejét, a' nagy Cancellarius Gróf TELEKI SÁMUELt.

Ha-

Hazánknak nagy reménységű Fiai! nézetek e' nagy példára, az ő dicső emlékezete ne hagyjon titeket alunni, mint *Themistoclest* a' *Miltiades'* győzedelem-oszlopi. —

*Méltóságos Evangelico Reformatum
Fő-Consistorium!*

Háládatos köszönet néked, hogy minekutánna a' Nagy Grófnak Kedves Gyermekei lelkiismeretesen megtették elfelejtethetlen Attyoktól elejekben írt mód szerint, emlékezetének utolsó tisztességét, te-is, mint a' háládatos Nemes *Bihar-Vármegye*, annyi Templomok', és Oskolák', sőt az egész haza' nagy lelkű Jóltevőjének — a' Haza' nagy Emberének utolsó tisztességét ezen helyen kívül ez órában még *N. Enyeden*, és *M. Vársárhelyen*-is megtétetni rendelted. Ritka példája a' megtiszteltetésnek, midőn a' Közönség a' Haza' nagy Emberének nem életében hízkelkedésből, hanem halála után emlékezetére háláadó innepet rendel. A' Közönség mint gyermeke, kesergi, 's megadja utolsó érdemlett tiszteletét elhunyt jó Attyának. — Támoszszan a' Mindenható több ily Vallás', és Haza' Oszlopit, hogy az ily esetek ne legyenek ily rendkívül valók! —

Szent

Szent Isten! áldassék szent Neved, hogy ezen nagy Embert hazánk' boldogítására, kibocsátottad, vezérelt Kegyes Fejedelmünk' szívét, hogy valamint a' másik elhunyt nagy Fő-Emberünk' helyét a' haza' várakozásának megfelelő érdemekkel telyes hazafival töltötte-bé, így a' megűressült Udvari Cancellariusi helyet-is igaz hazafi lélekkel bíró érdemes tag foglalja-el.

Elmondám.

